

A TANYAKÉRDÉS ALAKULÁSA A FELSZABADULÁS ÓTA

Írta: SZABÓ LÁSZLÓ

Az alföldi tanyák életében a felszabadulást követő időszak fordulópontot jelentett. Az egész mezőgazdaság fejlődését új irányba terelő tendenciák és a parasztság előtt eddig ismeretlen szervezeteket alapozó, néha presszináló, több vonásukban hibás intézkedések hatásaként főleg a vagyonosabb tanyásgazdáknak bizonyos elkedvetlenedés jelei mutatkoztak. A termelőszövetkezeti struktúrával együttjáró területi koncentráció is hátrányos helyzetbe hozta a külterületi tanyást. Mindez, egyéb sokféle hatás eredményeként oda vezetett, hogy már az 1940-es évek végén, majd még inkább az 50-es évek elején mozgolódás indult meg a tanyai lakosság körében, amely a korábbi életforma megváltoztatására, vagy teljes elhagyására irányult.

A lakosság megosztódása három irányban történt. A többség a szocialista mezőgazdaság szervezeti formájaként elfogadta a termelőszövetkezetet és csatlakozott hozzá. Mások is helyben maradtak ugyan, de a szövetkezetbe vagy egyáltalán nem, vagy legtöbbször csupán néhány családtaggal léptek be, a család többi tagja a mezőgazdasággal szakítva, más területen keresett munkahelyet és otthonába — ingázva — csak a hét végén, kéthetenként esetleg havonként tér vissza. Végül a harmadik csoportba azok tartoznak, akik végleg szakítva eddigi munkahelyükkel, tanyájukkal — elvándoroltak.

A megosztódás mindhárom formája az egyes tanyai családok önkéntes elhatározásából jött létre, de míg a termelőszövetkezethez csatlakozás természetes és egészséges folyamat, az utóbbi két csoport döntése károsnak fogható fel, mert megzavarhatja az országos munkaerőgazdálkodás egyensúlyát. Meg kell vizsgálnunk tehát, milyen indítékok alapján jött létre a különböző családok ilyen, vagy amolyan elhatározása és egyáltalán: megrajzolhatók-e azok a közös nevezők, amelyekre az egyes csoportok ráállíthatók.

Amennyiben a kérdéshez a tanyák körzeti elrendeződése alapján és statisztikus módszerrel közelítenénk, kielégítő választ nem kapunk. A város (vagy falu) környéki körzetekben — általában — a szóródás éppen úgy arányos a tanyák számával, mint a távoli körzetekben, ez pedig a felvetett kérdésre magyarázatot nem ad, a feleletet tehát más úton kell keresnünk.

Az általunk megvizsgált mintegy 2000 tanyán szerzett benyomások és konkrét értesülések összegezése annak a megállapítására vezetett, hogy a tanyai lakosságot elhatározásában nem annyira szubjektív motívumok vezették, mint az egyes történelmileg kialakult tanyatípusokat jellemző birtoklási, termelési jogviszonyok determináló hatása. Ilyen okok alapján szemügyre kell vennünk az egyes típusokat és a végbement változásokból kihüvelykezhetjük a keresett választ.

A magyar település és gazdaságtörténelem arra tanít, hogy a konkrét gyengébb, vagy erőteljesebb hullámokban kirajzolt tanyák sem települési, sem termelési szempontból nem egyformák. A tanyakérdéssel foglalkozó kutatók durva elhatárolással általában két típust különítenek el, s a felosztás kritériumát a tanyai paraszt állandó, vagy időszakos kintlakásában jelölik meg. Gesztelyi Nagy László [1] a tanyákat az állandóan, időszakosan lakott és bérelt tanyák hármass csoportjába sorolja. Míg az első két kategória a tanyai lakás igénybevételének a módját veszi alapul, a harmadik a birtoklás jogi formájára utal s így a hármass csoportosítás két eltérő szempont szerint jött létre. Ezzel a megosztással semmiképpen sem érthetünk egyet, mert logikailag hibás, mivel az egyes kategóriák nem zárják ki a többit. Az állandóan, vagy időszakosan lakott tanya ugyanis éppen úgy lehet bérelt, mint magántulajdon, ezért a bérelt tanyák ebben a megosztásban külön típusként nem különíthetők el.

Kétségtelen, hogy az állandóan, vagy időszakosan lakott tanyatípusok között könnyen felismerhető eltérés mutatkozik. Az állandóan lakott tanya már külsőségeiben is eltér egyéb szomszédaitól. Gondosan meszelt falai, virágos ablakai, faragott kerítéssel körülvett udvara és kertje mutatják, hogy ez a család otthona. Éppen így kifejezésre jut ez a ház belső berendezésében, bútorzatában, a helyiségek elosztásában is; az udvaron pedig mindazok a gazdasági épületek megtalálhatók, amelyek a falusi gazdálkodó portáját jellemzik. Az állandó kinttartózkodás lehetővé teszi az intenzívebb gazdálkodást. A rövid vegetációs idejű és kis munkai igényű, jórészt szemes termények helyett, vagy mellett a gondosabb megmunkálást igénylő konyhakerti növények, kapások veszik körül a tanyát, óljában és istállójában a közismert háziállatokat tartja. Az ilyen tanya tehát a városi paraszt lakóhelyének kiszakított és távolba helyezett mása.

A folyamatosan nem lakott tanya ennél szegényesebb, külsőségeiben is egyszerű. A gazda csak a termelés fő időszakában, a tavasz és ősz egy részével megtoldott nyár idején tartózkodik kinn és ehhez képest tanyáját csak átmeneti szállásnak tekinti, hiszen tavaszi szántástól az őszi kukoricatörésig lakik csak ott, egyébként falusi, vagy városi otthonában él. A tanyatípusok ilyen értelmű elhatárolása logikus, el is fogadható, de teljes értékűnek mégsem mondhatjuk, mert csupán egyetlen szempontra épült, nem fejezheti ki tehát a tanyai élet egykori sokrétűségét. A fenti elhatárolás alapját adó formai kérdés: az állandó, vagy időszakos kintlakás ténye mellett szem elől téveszti a tanyai embernek a tanyájához fűződő személyi, birtokjogi kapcsolatát, a termelésben betöltött szerepét, éppen úgy, mint a társadalmi, gazdasági fejlődésből eredő következményeket. Már pedig éppen ezek a körülmények nagy mértékben befolyásolhatják a tanya mai lakóját terveiben és elhatározásában, tehát a tanya-kérdés intézményes megoldásában el nem hanyagolható tényezőknek tekintendők.

A tanyai életforma vizsgálatában Erdei Ferenc [3] éppen ezeket a jegyeket elemzi a legmélyrehatóbban. Figyelme elsősorban a birtoklás módjára irányul, de kiterjed a tanyai földeknek a termelésben betöltött szerepére is. Ilyen módon a tanyák osztályozását — a kintlakás tényének szem elől tévesztése nélkül — e két szempont szerint végzi. Mivel a tanyáknak, mint egyedi termelő üzemeknek az önnálló funkciója a termelőszövetkezetekbe való beszerveződés óta (a háztáji termelést most figyelmen kívül hagyva) megszűnt, az utóbbi kategóriák elhaltak, tehát ezekkel majd később foglalkozunk. Most csupán a birtoklás formájában létrejött változatok alapján kialakult típusok bemutatására szorítkozunk. Erdei ezen az alapon öt típust különít el, mégpedig a nagygazda-, a bérelt-, a kisgazda-, a farmtanyát és a szórványtanyát.

Ezek között kétségtelenül a legrégebbiek közé a majdnem feudális jellegű nagygazdatanya tartozik. A község határának távolabbi részén fekvő nagyobb birtok művelését és gondozását a nagygazda szerződéses cselédre bízta, aki a tanya állandó lakója volt, míg a gazda és családja csak a nyári munkák idején költözött ki a birtokra, de tényleges és rendszeres munkát ekkor sem mindig végzett. A nagygazdatanya nagyobb méretű lakó- és gazdasági épületeivel elterjedt volt az Alföldön, így Csongrád, Békés és Bács-Kiskun megyében is. Ma már részletesebb ismertetésük felesleges, mivel ezek szűntek meg eredeti formájukban először.

A bérelt tanyák esetében a földterület tulajdonosa magán, vagy jogi személy volt s a birtok művelését bérleti alapon másra bízta. A tanyai gazdaság, mint termelő üzem a bérlőé volt, aki azt kitelepült családjával együtt művelte s e ráruházott jogáért bizonyos, szerződésileg megállapított szolgáltatásokkal tartozott. E szolgáltatások formája és módja nagy mértékben a tulajdonostól függött. Jogi személyek, közületek, mint pl. Szeged, vagy Hódmezővásárhely városa, bérletben kiadott parcelláiért a bérleti díjat évenként fizetett pénzösszegben követelte és ha a bérlő a bért pontosan fizette, a bérleményben értékcsökkentő kárt nem okozott, akkor a bérleti szerződést nem bontotta fel, miáltal a bérleti jogviszony valósággal örök-bérletté változott, s a tulajdonos közület a bérlő gazdálkodásába nem avatkozott.

Más volt a helyzet a magántulajdonban levő tanyai birtokok bérleténél. Ilyen esetben a bérlő rendszerint sokféle megkötéssel gazdálkodott, mert a városban élő tulajdonos előírhatta a művelés módját, az állattartásban mennyiségi és minőségi igényeit, a bért pedig részben pénzben, részben különféle termelvényekben követelhetette. A szerződésben rögzített kikötések betartásának ellenőrzésére a tulajdonos évenként többször is kilátogatott a tanyára és a mulasztások miatt kifogásokat emelt, ami gyakran a szerződés felbontására vezetett. Ezért az ilyen tanya bérlője, ellentétben a közületi földek bérlőjével, bérleményét nem otthonnak, hanem csak átmeneti tartózkodás helyének tekintette, gyökeret nem vert, tanyáját különösebb gonddal nem ápolta. Ha a tulajdonossal a feszült viszony szakításra vezetett, könnyű szívvel nézett új bérlemény után.

A legjellegzetesebb tanyai életforma a kisértőgazdatanyákon bontakozott ki. Az idős családfő a városban lakott, de az ő tulajdonában volt a tanyai birtok is és itt fia élt családjával, ők művelték a földet. Ez a megosztottság azonban csak földrajzi elkülönülést jelentett, mert kapcsolatuk szoros maradt és a fiatalok rendszeresen, hetenként legalább egyszer bejártak a városba. Ők látták el szüleiket élelemmel, itt raktározták az eladásra szánt növényi és állati termékeket, részt vettek a városi közösség életében, és maguk is odatartozónak vallották magukat. Gyakran előfordult, hogy a tanyai család fiatalabb tagjai az iskoláztatás vagy a férjhez adó leány szórakozás céljából, kivált tél folyamán, hosszabb időre is beköltözött a városba.

A tanyán élés generációs rendben változott. Az idővel elhalálkozó városi nagy- szülők helyét a lassan megöregedő tanyai gazda és felesége foglalta el, míg a kül- telki gazdaságot a nőszülő korbá lépett és csakhamar meg is házasodó unoka vette át. A tanyai gazdát tehát családi, társadalmi és gazdasági szálai a városhoz (község- hez) kötötték, annak szervezetéhez tartozott és ebben a sajátos kapcsolatban dom- borodott ki leginkább a tanya különleges településföldrajzi jellege.

A kisértőgazdatanya volt tekinthető a legáltalánosabb, a leggyakrabban előforduló típusnak és ha társadalmi rendünk szocialista átalakulása következtében a kettős la- kás birtoklásában jelentős változások állottak is elő, még ma sem szűntek meg teljesen. Szentesen és Csongrádon, Kiskunfélegyháza környékén ez a típus uralkodott, s így érthető, hogy — ha már kisebb számban is, esetleg csak szórányosan — még találkozz-

hatunk velük. Csongrádon a megvizsgált 451 tanya lakói közül 87-nek (19,2%), Kiskunfélegyházán 452 tanya lakói közül 41-nek (9,0%), Szentesen 282 tanyai lakos közül 20-nak (7,1%) van városi háza is.

A fenti 3 város körzetéről az alábbi táblázat tájékoztat:

Város	A városi házban lakik		
	Szülő	Fiatalok	Lakó
Szentese	5	7	8
Csongrád	9	31	41
Kiskunfélegyháza	2	17	17

A táblázat bemutatja a városi ház használatában bekövetkezett változást.

Az egykor csaknem kizárólag a szülő által lakott városi házat elsősorban a beutalt lakó, másodsorban a fiatal generáció és csak harmadsorban a szülők használják. Megjegyezzük, hogy 1960 óta a tanyai család Csongrádon 3, Kiskunfélegyházán ugyancsak 3 új házat épített a hagyományos váltakozó rend újrafelvétele érdekében.

A munkakörülményekben beállott változások azonban egyéb következményekkel is jártak. A városi munkaalkalmak szaporodása, a munkabérek rendezése, a dolgozók kulturális igényének megnövekedése és kielégítésének egyelőre elsősorban a városokban megnyíló lehetősége úgy módosította a kisgazdatanya és a városi ház használatának fentebb jellemzett generációs rendjét, hogy a fiatalabb dolgozó nemzedék lakik a városban, míg a szülők, esetleg a nagyszülők a tanyán. A termelőszövetkezeti mozgalom félreismerése, a mezőgazdaság jövője iránti bizalmatlanság is magyarázza ezt a helycserét. Erre mutat, hogy a termelőszövetkezetbe az idősebb generáció lépett be, a fiatalok pedig a városban kerestek munkát és ezt rendszerint a mezőgazdaságtól idegen vagy távolálló foglalkozási ágazatban találták meg. Erre a fordított helyzetre mutat rá előbb közölt táblázatunk.

Előfordul az is, hogy a tanyaára költözött szülők gyermekei már nem a városi családi házban laknak. Ennek több oka lehet. Legáltalánosabb az a helyzet, hogy a fiú nem a városban, hanem távolabb működő ipari üzemben helyezkedett el. Az ingázás fáradtságos és időrabló módszere helyett új munkahelyen szerzett üzemi, vagy városi lakást, és ide költözött át. Ilyen esetben az üresen maradt házat, vagy lakást a tanács rendszerint más rászorult igénylőnek utalta ki. Ebbe a megoldásba a tanyán rekedt szülők többsége azonban nem nyugodott bele: a házat ma is sajátjának mondja, a beköltözötteket „lakónak” nevezi, aki az ő hozzájárulása nélkül bitorolja az objektumot. Keresi tehát a módját, hogy azt újra birtokba vegye, sokszor még a tanya és a velejáró életforma feláldozásával is.

Azért időztünk hosszabban a kisgazdatanya ismertetésénél, mert a népesség mozgása, elvándorlása éppen ennél a csoportnál a legerősebb. A rendelkezésre álló városi ház teremti meg ezt a lehetőséget, de egyben determinálja is, mert a család lehetőleg nem más városba, hanem csupán a külterületről a belterületre költözik. A munkaképes családtagnak még más foglalkozás után sem kell néznie, mert belépve a helyi termelőszövetkezetbe, a közeli gazdaságban dolgozhat.

A kisgazda tanya általában a tehetősebb parasztság tulajdonában volt, amit már az is bizonyít, hogy gazdasága két háztartás ellátását bírta el és a család két lakóházát is magáénak mondhatott.

A városban lakó szegényebb paraszti elemek a külterületre kijárva művelték kis földjüket. E megterhelő és kisérvéltető, jobbra csak extenzív termelésre kényszerítő életforma megszüntetésére egyedül az a lehetőség kínálkozott, hogy megfelelő tőkét gyűjtve, külterületi földjén tanyát épít. Ezért a család a téli hónapokban a városban alkalmi munkákat vállalt és amikor összekuporgatott pénze már megfelelő összeget ért el, városi házat eladva, tanyát létesített. Az 1860–80-as években megindult iparosodás, a vasúti hálózat kiépülésével elterebélyesedő kereskedelem, a városi ház- és telekárakat felhajtotta, ezért a parasztházak is oly jó áron keltek el, hogy a vételár gyakran nemcsak a tanyaépítés költségeit fedezte, hanem a külterületi parcellával szomszédos földterületek megvásárlására is lehetőséget nyújtott [1]. De még ha a gazda a szükséges pénzüsszeget kölcsön formájában szerezte is meg, számítása bevált, mert az említett fejlődés következtében a városi lakosság egyre nagyobb hányada élt a piacról és a felvert terményárak a most már konyhakerti termelésre is berendezkedett tanyai paraszt számára jó jövedelmet biztosítottak.

A kitelepült család állandó kintlakási szándékkal költözködött az új tanya, s a városban semmi olyan objektum nem maradt, amelyhez a tanya birtokosát tulajdonjogi szálak fűzték. Éppen ez a körülmény az, amely az ilyen tanya legjellemzőbb típusjegyét megadja és élesen elkülöníti az eddig említett nagygazda, bérelt és kisgazdatanyák típusától, amelyeknek a jogi tulajdonosa városlakó volt. Ezt a tanyatípust Erdei Ferenc farmtanyának nevezi.

Ez a tanyatípus az, amelyre ráillenek az előzőleg állandóan lakott tanyaként emlegetett tanyakörlet típusjegyei.

A kiköltözés tényével a tanyai család csak formailag szakadt el a városi közönségtől, mert gazdasági és társadalmi kapcsolatai továbbra is a városhoz fűzték. Farmtanyák a város közelében éppen úgy keletkezhetnek, mint attól távol. De bárhol volt is, a tanyai gazda, vagy családtagjai rendszeresen bejártak a városba akár a piacra, akár a rokonság látogatására, természetesen a távolságtól függően gyakran, vagy ritkábban. A lehetőségekhez képest részt vesznek a város életében. Erdei Ferencnek [3] az a megállapítása, hogy a farmtanyai ember és családja „... nem hasonló települési, gazdasági egységekkel tartozik egy laza társadalmi egységbe, hanem a városi területtel szerveződik szoros társadalmi összetartozásba” mai napig érvényes, sőt a kapcsolat bizonyos mértékben még szorosabbá is vált. Ezt elsősorban a tanya és város között kialakult inga-forgalom idézte elő. A felszabadulást követő években, kivált a 3- és az első 5 éves tervidőszakban megélnékül városi élet, az ipar, az építkezés, a fejlesztett forgalom egyre több, jól fizetett munkaalkalmat kínált, amit a tanyai munkaerős, vállalkozó kedvű fiatalok széles rétege fel is fedezett és növekvő számban vett igénybe. Tovább növekedett az ingázók hulláma az 50-es évek elején bevezetett hibás agrárpolitika miatt, amikor az elkedvetlenedés elsősorban a fiatalok szemléletében jelentkezett és a mezőgazdálkodást szívesen cserélték fel más életformával. Ekkor válik megszokottá az a kép, hogy minden hajnalon, vagy a kora reggeli órákban a kerékpárosok népes raja indul a városba, amelyben újabban egyre több motorkerékpár vegyül; számukat az is alig apasztja, hogy a szállítást gyakran vállalati és forgalmi autóbuszok segítik.

A városba irányuló inga-forgalomban főleg a farmtanyák lakói vesznek részt. Ez azért természetes, mert ezek száma a legnagyobb, hiszen a demokratikus földreform rendelkezései folytán a bérelt tanyák túlnyomó része a bennük élő család tulajdonába ment át és átalakult farmtanyává. Ez volt a sorsa továbbá azoknak a kisgazdatanyáknak is, amelyeknek anyaházát, az alig lakott városi házat egészében, vagy részben a hatóság vette igénybe és utalta ki jobban rászorultak számára.

Az inga-forgalomba a ma élő kisgazdatanyák fiatalabb elemei is bekapcsolódtak. Míg a farmtanyai lakosság városi munkavállalását a fáradtságos, télen és rossz időben viszontagságos bejárás némileg fékezi, a kisgazdatanyáruul indulók abban az előnyös helyzetben vannak, hogy a naponkénti bejárást heti ütemre módosíthatják, amennyiben meglévő városi házukban tölthetik a munkanapok éjszakáit.

Mindezek azt bizonyítják, hogy a farmtanyaként létesült vagy azzá vált tanyák kapcsolata a várossal nem lazult meg, hanem ellenkezőleg megerősödött és elmélyült.

A városnak ez a vonzása széles körre terjed, és még 20—30 kilométer távolságban is megzavarja a tanyák egymás közti szerveződését, egybetelepülését. Jó példa erre a Szentestől 21 kilométerre fekvő Cserebökény tanyaközpont létesítésének fiaskója. A felépített tanásház ma is magánosan áll a szikes pusztaság közepén, nem vonzotta oda a tanyasiakat sem a pár száz méterrel odébb épített népbolt, vagy a megnyílt általános iskola sem. A város vonzása tehát belterületi ingatlannal nem rendelkező tanyasiak között is erősebb, a vele kialakult gazdasági-társadalmi kapcsolat hatékonyabb, mint az a természetesnek tűnő, de mégis alárendeltebbnek bizonyuló egymásra utaltság, amely a tanyák egymás közti szerveződését, önálló társadalmi egységgé integrálódását vonná maga után. Ezzel magyarázható a tanyaiak elvándorlása, városba költözésre irányuló szándéka, amelyet azonban — a kisgazdatanyaiaktól eltérően — fékez, megvalósítását nehezíti a városi ház, a lakás hiánya.

Az eddig bemutatott tanyatípusok ismertető jegyei között a várostól, az anyaközségtől való távolság nem játszik szerepet. Kisgazda- és farmtanya egyaránt kialakulhatott a város közelében, vagy attól több tíz kilométer távolságban is, mert jellegüket csupán a várossal fennálló szoros gazdasági és társadalmi kapcsolatuk adta meg.

Más a helyzet azonban az egykori puszták, távoli legelőterületek parcellázása során kialakult tanyákkal. A megszervezett kis birtokokon többségükben farmtípusú tanyák keletkeztek. A várostól való már igen nagy távolság megakadályozza a szoros kapcsolatok fonódását. A piac elérése és a visszatérés egy napon belül nem bonyolítható le, ezért a várost csak ritkán, — vásárok, hivatalos ügyek intézése miatt — látogatták meg, s ez nem nyújthat alkalmat mélyebb személyi kapcsolatok kialakítására sem.

Az ilyen magukra maradt, nem a várossal, hanem egymással szervezkedő tanyákat Erdei terminológiája szerint szórványtanyáknak nevezzük. Szervezetük laza. A tanyák rendszerint egymástól is távol fekszenek, az emberek a maguk dolgával törődnek, szomszédaikkal általában csak ünnepi alkalmakkor találkoznak. De bármily gyengék is a tanyákat egybefonó szálak és nagyméretű a tanyák szétszórtsága, a várostól való elszakítottság miatt idővel mégis kialakul az önálló társadalmi, közigazgatási egységgé szerveződés hajlama, a községgé fejlődés magja.

Jobb a helyzet, ha a szórványtanyák jó talajú, kertgazdálkodásra is alkalmas területen létesültek. Itt a tanyák sűrűbben helyezkednek el, társadalmi összetartozásuk tudata erősebb, hajlandók közösen végzett munkákra s ha hatósági segítséggel intézményekhez jutnak, azokat — mivel könnyen megközelíthetik, — szívesen és gyakran igénybe veszik. A szórványtanyai települések területén létesített tanyaközponti intézmények általában meggyökeresedtek, megerősödtek. A közigazgatási kirendeltség épülete mellett helyet kapott az iskola, néhány iparos, a népbolt és a kocsmá is. Ilyen szórványtanyai tömörülésben létrejött központok keletkeztek az egykori szegedi határ peremvidékein (Csorva, Zákány, stb.) éppen úgy, mint Hódmezővásárhely és Szentekörnyékén.

Kétségtelen, hogy a szórványtanyai lakosság helyzete a legkedvezőtlenebb a ta-

nyai népség körében és így nem csodálható, hogy a szocialista Magyarországon megnyílt munkalehetőségek vonzó hatása itt is jó talajra talált. De miután a legközelebbi várossal szorosabb kapcsolatuk nincs, nem is valószínű, hogy itt könnyebben és hamarabb juthatnak munkához és főleg lakáshoz, mint máshol, elvándorlási szándékuk az ország más területe, városa felé egyaránt fennáll.

A felsorolt és egyrészt keletkezésük körülményeivel, másrészt a tanyai életmód formáival vázlatosan jellemzett tanyatípusok ismertető jegyei, jellemző vonásai az idők folyamán módosultak. Ez a folyamat már a tőkés viszonyok között megindult, majd a népi demokratikus társadalmi szerveződés időszakában felgyorsult.

Az egyes tanyatípusok kialakulásában mind az időbeli, mind a területi differenciálódás kimutatható. A 19. század végéig terjedő időben (a nagygazda-tanyák mellett) általában a kisgazdatanyák száma gyarapodott — még pedig kezdetben időszakos, majd a termelés belterjessé fejlődésével állandó kintlakással, — és a tanyai életformát voltaképpen a kisgazda-tanyai életmód jelentette. A kisgazda-tanyák széles körben vették körül a várost, főleg a nyomásrendszernek, mint az egykori földközösség csökevényének a megszüntetése után felszabaduló és járandóságként ki-ki által tulajdonba vett földterületeken. A kisgazda-tanyai életformán nem változtatott sokat a század végén végrehajtott tagosítás sem, csupán a számuk szaporodott ugrásszerűen.

Az említett két birtokrendezési intézkedés azonban csak az eddig is földtulajdonnal rendelkező gazdákat érintette, de alig hatott ki azokra a tőkeszegény, jórészt napszámból élő családokra, akiknek birtokába csak a ház, esetleg egészen kis törpeföldterület tartozott. Miután a kisgazdák földjeiből vásárlás útján szerezni még kis parcellát sem tudtak, örömmel és csaknem egységesen ragadták meg azokat az alkalmakat, amikor egy-egy város, kivált a századforduló idején, kiterjedt határának egyes területeit parcellázva szétosztotta, vagy bérbeadta, esetleg egy feldarabolódó uradalom olcsón áruba bocsájtott földjeiből, — még városi házak feláldozásával is, — néhány holdas földterületet vásárolhattak. A gazdát cserélt földeken csakhamar megindult a tanyák építése és mivel ebben hasonló tőkeerejű, a városhoz azonos szálakkal fűződő családok vettek részt, az ilyen nagyobb összefüggő területeken azonos jellegű, típusú, leginkább bérelt, vagy farmtanyák létesültek.

A területenként is differenciálódott tanyák típusjegyeinek tisztaságát azonban csakhamar több körülmény elhomályosította. A hozzáértés hiánya, a súlyosodó adóterhek, az utódok másirányú érdeklődése miatt elhanyagolt tanyai birtok gazdát cserélt és ezzel megindult az új típusú nagygazdatanyák szerveződése. A több szakértelemmel rendelkező, a piaci igényeket szemmel tartó, nagy igyekezettel dolgozó tanyai gazdák — egyrészt gazdasági előnyöket értékelve, másrészt szubjektív hatások alapján, oly módon kötötték szorosabbra a várossal, a piaccal fennálló kapcsolatukat, hogy a belterületen házat, vagy legalább is házrészét vásároltak, s ezzel életmódjukat idővel a kisgazdatanyák életstílusával cserélhették fel. A tőkés viszonyok között a tanyai gazdák törekvésének tendenciája általában a kisgazda- és nagygazda-tanyai életforma elérése volt, ez adott rangot, tekintélyt és főként legtöbb lehetőséget a nagyobb jövedelem biztosítására.

A felszabadulást követő időkben, kivált a szocializmus tervszerű építésének kezdeti időszakától a farmtanyák szaporodtak elsősorban. A nagygazda-tanyák likvidálása után fokozatosan csökkent a kisgazdatanyák számbeli túlsúlya is. A városokban kibontakozó iparfejlesztés, az ezzel kapcsolatban álló, vagy tőle független egyéb ágazatok, szervek, intézmények gyors fejlődése miatt fellépő lakáshiányt a tanácsok részben a kellően fel nem használt kisgazda lakások igénybe vételével enyhítették, s ezzel a kisgazda-tanyai életforma alapját adó városi ház vagy teljesen meg-

szűnt, vagy csak egyetlen szobára korlátozódott. Nem terjedt ki ez a hatósági intézkedés az olyan lakóházakra, amelyekbe már a más munkahelyen elhelyezkedett fiatal generáció családja költözött. A városi lakásnak az ilyen értelmű „megmentése” vonzó példát nyújtott a hasonló tanyai családok számára és egyik okát adta a korábban általános generációs váltás-rend megváltozásának.

Mindezek ellenére az ország gazdasági-társadalmi átalakulása ebben az időben a farmtanya típusra való áttérésnek kedvezett. Hasonló eredménnyel járt a városi tanyabérletek rendszerének megszüntetése is; a tanyák — mint korábban említettük — a hozzájuk tartozó birtoktestekkel együtt a bérlő tulajdonába mentek át és farmtanyává alakultak.

Az itt röviden vázolt és legtöbb tanyát érintő típusváltozások mégsem voltak elég kiterjedtek és általánosak ahhoz, hogy az egykor közel homogén tanyatípus-tájak eredeti egységes jellegét teljes egészében megbolygatták és áttekinthetetlen típuskeverékké változtatták volna. Ellenkezőleg: sokkal inkább hatottak a társadalmi-gazdasági fejlődéssel járó és következményeiben egységesítő intézkedések, mint az eltérő változatokra vezető egyéni kezdeményezések. Ezért kijelölhetők olyan területek, ahol a tájat csaknem azonos típusú tanyák népesítik be (mint pl. Szeged—Ásotthalom—Csorva között elterülő farmtanyaövezet, a Szentestől ÉK-re fekvő szórványtanya táj) s ez a település állomány és hálózat rendezésére irányuló tervek összeállításánál figyelembe veendő, lényeges körülmény.

IRODALOM

- [1] GESZTELYI NAGY L.: Magyar tanyák, 178—186, 1928.
- [2] GYÖRFFY I.: A magyar tanya. Földrajzi közlemények, 4—5, 70—93, 1937.
- [3] ERDEI F.: Magyar tanyák, évsz. nélk.
- [4] ERDEI F.: Futóhomok, IX—X., 102—105, 1937.
- [5] KEIL, G. (ford.: Lettrich E.): A településszerkezet fejlődésének új irányai. Raumforschung, 267—278, 1960.
- [6] POKSISEVSKIJ, V. V. (ford.: Bencz I.): A népesség és a lakott helyek (települések) földrajza. Szovjet földrajz, 232—244, 1960.

ВОПРОС ПОЛОЖЕНИЙ ХУТОРОВ ПОСЛЕ ОСВОБОЖДЕНИЯ

Л. Сабо

В связи с социалистическим преобразованием страны сельскохозяйственного населения хуторов увлекают благоприятные условия городов, поэтому часть его по своему желанию переселяется в город. Число работающих в сельском хозяйстве и оставшихся в хуторах уменьшается. Из жителей хуторов пяти типов переселяются в город или предпринимают временные работы в городах те, которые имели и до этого благоприятные экономические и общественные отношения с городами; или на жизнь в хуторах не возлагает ни экономические ни субъективные причины. Семьи, прорвавшие с сельским хозяйством живут в хуторах определенного типа, таким образом возможно их наменить так по количествам как и по местности, что необходимо иметь в виду при урегулировании поселковой сети.

DIE GESTALTUNG DER SIEDLUNGSFRAGE FÜR DIE LANDBEVÖLKERUNG UNGARNS NACH DER BEFREIUNG

Von

L. Szabó

Ein teil der in den Bauerngehöften der Tiefebene lebenden landwirtschaftlichen Bevölkerung — angelockt von den seit der sozialistischen Umwälzung Ungarns erstandenen günstigeren Lebensverhältnisse der besseren Arbeitsplätze — ist nach eigenem Entschluss teils vorübergehend, teils für immer in die Städte übersiedelt. Die Zahl der ortsständigen, auch eiterhin in der Landwirtschaft arbeitenden Personen wird geringer. Von der in fünf verschiedenen Gehöftstypen lebenden Landbevölkerung erklären sich besonders jene Personen zur übersiedlung oder vorübergehenden Arbeitsannahme bereit, die auch bislang gute gesellschaftliche und wirtschaftliche Beziehungen zur Stadt unterhalten haben, bzw. die an die vor nicht langer Zeit begonnene Lebensweise auf dem Lande ewder wirtschaftliche Interessen, noch subjektive Bande knüpfen. Die aus der Landwirtschaft ausgetretenen Familien bewohnen bestimmte Vohnhaustypen, können also örtlich und quantitativ annähernd erfasst werden, welcher Umstand bei der in Aussicht genommenen Regelung des Siedlungsnetzes nicht aussen acht gelassen werden sollte.